

národních či regionálních tradic. Naopak média a především komerce předkládají konzumentům takové nové či modifikované tradice, které přispívají ke zvýšení spotřeby nebo k unifikaci společnosti (např. pro vytvoření jednotného trhu). Prvky kultury, které jsou nebo se tváří jako tradiční, se tedy ve svém důsledku dostávají do role národního či regionálního symbolu, nebo působí opačně jako nástroj globalizace světa. V obou rovínách se podílejí na vytváření společného diskurzu v rámci širších společností.

Naštěstí svět není jen škola, televize a supermarket. Rodina, vrstevnická skupina i lokální společnost nadále významně působí v procesu enkulturace dítěte. Aktéři tohoto procesu ovšem akcentují jiné duchovní (třeba i pokleslé) hodnoty, než byly platné v době stabilizovaných rurálních pospolitostí. Právě proto si vybírají a používají jiné kulturní jevy, s jejichž pomocí chtějí postupně konformizovat (či socializovat) dítě do společnosti. Jednou z možných forem, kterou nabízí vrstevnická skupina, je pak právě alternativní systém vzájemně provázaných norem, postojů a kulturních prvků – subkultura. Platnost ovšem v tomto procesu dosud neztrácí ani dětská hra a anekdota.

Dana Bittnerová

Židé a Morava, Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska 13. listopadu 2002.

Editor Petr Pálka. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 2003, 256 čís. s.

Téma židovství, před rokem 1989 tabuizované, patří v současnosti k široce a na nejrůznějších místech a stupních odbornosti prezentovaným. Přestože je židovská látka významně na odborné úrovni

rozhojňována, zpracovávána a představena především Židovským muzeem v Praze, třetím nejstarším střeoevropským židovským muzeem, spravovaným Federací židovských náboženských obcí, výraznou pozici si během posledního desetiletí mezi znalci židovské problematiky vydobylo i regionální Muzeum Kroměřížska, spolupracující s občanským sdružením Judaica Holešov. V roce 2002 Petr Pálka uspořádal již devátý ročník Konference Židé a Morava, z níž byl vydán elegantně upravený sborník 22 příspěvků s obálkou, která zachycuje tumbu nejvýznamnějšího holešovského rabína Šacha.

Příspěvky seřazené chronologicky, od nejstaršího k nejmladšímu období, vypovídají o tom, že židovský námět se dnes nespojuje pouze ze šoa, a také o tom, jaké prameny lze pro poznání moravských Židů využít (lánové rejstříky z druhé poloviny 17. století, příznávací listy k domovní dani, pozemkové knihy, gruntovní knihy, domovské seznamy, domovské listy, pozůstalosti, sčítání lidu, školní katalogy, spisy stavebních archivů, matriky, fondy okresních úřadů, adresáře, mapy a plány, náhrobky židovských hřbitovů, Tereziánskou pamětní knihu, judaistickou literaturu, dobovou beletrii, tisk, lidskou paměť atd. atd.). Pestrosti pramenné základny poznání odpovídá i volba metod a technik, mezi nimiž se prosazují také metody antropologické. Ze sborníku vyplývá i to, že židovská látka je předmětem interdisciplinárního bádání (archivářů, hebraistů, historiků, demografů, literárních vědců atd.), k němuž se užitečným způsobem mohou přidat také zájemci o židovskou historii z neodborné veřejnosti.

Prvním velkým tématem sborníku byl pokus o rekonstrukci židovských komunit ve vybraných městech na základě

archivního materiálu. Pavel Kocman stručně referoval o neznámém prameni – příznávacích listech k domovní dani z roku 1667, aby posléze na základě tohoto neúplně dochovaného pramene, komparovaného s lánskými rejstříky, zjistil počty židovských domů na Moravě (nejvíce jich zaznamenal v Mikulově, kam se uchýlili Židé vyhnání z Vídně, v Uherském Brodu a v Prostějově), právě tak jako židovská jména jejich majitelů, nikoliv však, vzhledem k charakteru pramene, povolání moravských Židů. Marie Dokoupilová představila výsledky studia migrací Židů do Prostějova v 16. a 17. století z archivní pozůstalosti prostějovského muzejníka a kronikáře Jana Kühndela, jemuž věnovala úvodní „medailonek“. Obsahově Kocmanův i Kühndelův výzkum spadaly do vědeckého projektu Austria Judaica, respektive do jeho české odnože Bohemia, Moravia et Silesia Judaica, odstartované v roce 1999 s cílem zmapovat život Židů v období raného novověku. Dlouhodobý projekt, zajišťovaný sedmi českými archiváři, počítá s vydáváním edic pramenů v elektronické i tištěné formě. Jeho koordinátorkou se stala Marie Buňatová, vedoucím znalec moravské židovské problematiky Helmut Teufel. Nitranskou židovskou komunitu, pro niž se Morava stala od 18. století jakýmsi rezervoárem, charakterizoval z pohledu demografického, národnostního složení, ekonomických východisek a mobility na základě sčítání lidu (1919, 1930) Martin Zetocha. Také nitranští Židé, převážně úspěšní obchodníci, proklamovali za první republiky především slovenství. Modernizace zasáhla i stále ceněnou instituci rodiny, zpravidla s jedním dítětem, která se mohla rozejít i nábožensky. Na základě příkladného studia různorodého archivního materiálu

sestavila Eva Grunová dějiny Židů v Moravském Krumlově od poloviny 15. století až do roku 1997, kdy zemřela jediná paní, jež přežila šoa. Data o životě, především ekonomických aktivitách Židů v industriální éře ve Frýdlantu nad Ostravicí přinesl Jaromír Polášek.

Druhá skupina referentů se zabývala demografickými charakteristikami moravských Židů. Ludmila Nesládková sledovala, po zasvěceném stručném vstupu o vzniku genderových výzkumů, o podstatě genderu, pramenné základně těchto studií, židovské ženy v Moravské Ostravě na přelomu 19. a 20. století, kdy do města dospěl druhý proud přistěhovalců s výrazným podílem převážně ortodoxních Židů z Haliče. Mikrosonda učiněná na základě sčítání obyvatelstva v roce 1900 ukázala především – přes postupující tendenci asimilovat se k většinovému obyvatelstvu – přetrvávající silnou vazbu ženy na rodinu, projevující se i v její nízké ekonomické aktivitě, orientované převážně na maloobchod. Přesto se i dívky začaly vzdělávat. Stejněmu městu, centru industrializovaného regionu, ovšem v komparaci se statutárním městem Opava, i období se věnovala Andrea Pokludová zabývající se vznikem vzdělaných vrstev v závislosti na funkcích obou měst. Jak v Opavě, tak v Moravské Ostravě, v níž se tato skupina zformovala opožděně, v závislosti na státní správě, se na tamější advokacii a medicíně výrazně podíleli Židé, vyšším podílem než by korespondovalo s jejich procentem mezi populací obou měst. Podle mne mohla být jedna z hlavních příčin tohoto rozšířeného jevu ve vyšším sociálním cítění Židů.

Třetím námětem se stal život a aktivity významných židovských osobností spjatých s Moravou. Jiří Richter se zamě-

řil na rabína Šacha (Šabtaj ben Meir ha Kohen), autora komentáře k Šulchan aruchu, kodifikujícímu zvyky sefardských Židů, vzdělance, který po pogromu ve Vilniu (1655) zakotvil posléze v Holešově. Dále zkoumal nápis na čelní kamenné desce Šachovy tumbly. Radoslav Daněk sledoval vznik a postavení stavebních firem se židovským majitelem v Moravské Ostravě před první světovou válkou, v období významného stavebnictví jako průmyslového odvětví. Na základě adresářů a živnostenských rejstříků dospěl k závěru o vysoké erudovanosti židovských architektů a inženýrů, kteří se podíleli na nové výstavbě města více než jednou třetinou. Jaroslav Bránský se rozepsal o intelektuální sionisticky přesvědčené rodině Kwasník-Rabinowiczové, jejíž zakladatel působil v letech 1906–1919 jako kantor v Boskovicích. Jeho syn Oskar K. Rabinowicz inicioval Society for the History of Czechoslovak Jews a spolueditoval první díl *The Jews of Czechoslovakia* (1968). Malý medailon Josefa Szurana, badatele o světle, žijícího od poloviny 20. let 20. století v Holešově, sestavil Cyril Měsíc. Smíšené křesťansko-židovské manželství Heleny a Emila Lvových z Kroměříže bylo výjimečné rozsáhlou pomocí známým i neznámým židovským vězňům v koncentračních táborech, kam v letech 1942–1944 manželé vypravili 194 balíky s potravinami. Jejich aktivitu Petr Pálka rekonstruoval na základě vzpomínek Heleny Lvové, uschovávaných stvrzenek na balíky a pošty z koncentračních táborů.

Čtvrtá série referátů sledovala židovské umění na příkladu pohřebního náhrobku (Jaroslav Klenovský), který se od poloviny 19. století přizpůsoboval většinovému křesťanskému náhrobku. Charakteristiku náhrobků Klenovský doplnil cen-

ným soupisem moravských a slezských výtvarníků a architektů. Stejně téma – na příkladu Moravského Krumlova – rozvíjela Eva Grunová. Literárně-historické pojednání Milady Pískové se zabývá – bez přímé návaznosti na moravskou problematiku – charakteristikou moderních sportovních reportáží Oty Pavla z šedesátých let 20. století.

Židovskou mentalitu přiblížil dvěma dokumenty – obřadem chalica, který obcházel levirátní manželství (konkrétně dokument z roku 1833 v Ivančicích), a hebrejsko-německou učebnicí Dušan Riegl.

Posledních šest příspěvků se zabývalo antisemitismem ve 20. století. Hana Šústková ve svém příspěvku relativizovala názor, že zobrazení Židů v díle ostravského herce, publicisty a spisovatele Františka Sokola-Tůmy (1855–1925) představovalo typický výron antisemitismu. Bez detailní analýzy tvorby Sokola-Tůmy a znalosti dobového antisemitismu se však dostala na velmi tenký led, a dokonce vzbudila dojem, že lze autorovy protizidovské stereotypy (stereotyp Žida-kořalečníka) vyložit takřka neutrálně. Ladislav Soldán přiblížil zajímavě antisemitismus P. Karla Dostála-Lutinova (1871–1921), představitele Katolické moderny. Václav Bednář sledoval funkci antisemitismu ve volební kampani T. G. Masaryka ve „valašském“ okrese roku 1907. Daniel Herman citoval ukázky z brněnského antisemitického časopisu *Brněnský drak* (1886–1905), jehož obsah by ovšem stál za hlubší kvantitativní i kvalitativní analýzu, která by ukázala hlavní protizidovské stereotypy periodika, jejich případnou proměnu a zvláštnosti oproti jiným protizidovským písičím periodikům. Dnešní antisemitismus na severní Moravě, kde dochází k 7–32 excesům za rok, charakterizoval

politologický článek Zdeňka Zbořila. „Novost“ tohoto antisemitismu spočívá po mém soudu jen ve způsobech jeho šíření (hudební skupiny, internet) a v inovaci stereotypu prohnáného Žida, který získal agresivní podobu v popírání holocaustu (autor se věnoval především brožure Rudolfa Seidla). Druhá zmíněná brožura Johannese Rothkranze přináší industriální stereotyp Žida-šedé eminence světových dějin, v aktualizaci Žida usilujícího o světovládu prostřednictvím Evropské unie. Nejzávažnější informaci představuje zřejmě přiblížení cílů pronacistické organizace Rytíři slunečního kruhu. Neméně závažný referát Václava Nekvapila, Zbořilova žáka, se pokusil o pochopení příčin současné okrajovosti antisemitismu (demokratická tradice první republiky, cizost poválečného sovětského antisemitismu, nízké procento Židů mezi českou populací, nenáboženská česká společnost). Dále analyzoval základní antisemitské teze extrémistické pravice a upozornil i na levicový antisemitismus, přičemž levici i pravici spojuje antisionismus. V závěru se Nekvapil zaměřil na nejvýznamnější antisemitské instituce a projevy po roce 1989 (týdeník *Republika*, týdeník *Politika* /později *Dnešek*/, neonacistická *Vlastenecká fronta*, prodej antisemitských děl, zhanobení židovských hřbitovů).

V dalším svazku sborníku *Židé a Morava* dostal tedy čtenář dílo přinášející nové poznatky o židovské populaci a kultuře na Moravě, ale i náměty k obecnějšímu zamyšlení nad příčinami společenské intolerance k jinakosti.

Blanka Soukupová

Milena Lenderová, Chytila patrola aneb prostituce za Rakouska i republiky. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2002, 219 s.

Práce Mileny Lenderové se zabývá mnohostranným fenoménem prostituce (tj. podle moderní definice „propůjčováním vlastního těla k sexuálním úkonům s jinou osobou za úplatu, a to jak v přímém kontaktu, tak prostřednictvím různých nástrojů“) tedy jevem provázejícím společnost od nejstarších dob, a to bez ohledu na opakované zákazy a represe kráčející ruku v ruce s pravidelným neúspěchem těchto regulačních snah. Prostituci jako závažný a složitý společenský problém (sledovaný zejména v 19. století a v prvních desetiletích 20. století) a postavení prostitutek jako marginální sociální skupiny ve společnosti analyzovala Milena Lenderová v několika rozdílných rovinách. Ve stěžejních středních partiích práce sledovala jednak „prostituci v ulicích“ (kapitola druhá), „prostituci v nevěstincích“ (kapitola třetí) a „prostituci šenkovní“ (kapitola čtvrtá), jednak se zaměřila na strukturu provozování této „živnosti“, a to na triádu nevěstka – klient – kuplíři (kapitoly pátá až sedmá). V obsáhlé první kapitole „(Ne)sputaná prostituce“ se soustředila na snahy společnosti nějakým způsobem prostituci, respektive její provozování, regulovat, a na různé formy a typy příslušných regulačních opatření. A v závěrečné osmé kapitole „Prostituce a pohlavní choroby“ se věnovala problému neoddělitelnému od sledované tematiky, a to otázce venerických nemocí.

V části „Prameny k dějinám prostituce v českých zemích“, kterou autorka pro čtenáře příznivým způsobem předradila před první kapitolu, rozebrala detailně